

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТА

У статті представлено результати дослідження міжнародно-правових актів, що регламентують права людини в галузі охорони здоров'я, а саме права пацієнта. Стаття містить аналіз положень Загальної декларації прав людини (1948 р.), Декларації про політику в галузі забезпечення прав пацієнта у Європі (1994 р.), Європейської хартії прав пацієнтів (2002 р.) та інших джерел міжнародно-правового регулювання прав пацієнта.

Ключові слова: права пацієнтів, правове забезпечення, міжнародно-правові акти, міжнародні громадські організації.

Визнання, забезпечення та захист невід'ємних і природних прав людини, у тому числі, право на життя, охорону здоров'я, забезпечення своєчасної, якісної та безпечної медичної допомоги, є обов'язком з боку суспільства та держави. Саме на засадах цієї позиції ґрунтуються норми чинного міжнародного права. Сучасний перелік прав та свобод людини, зафіксований у міжнародно-правових документах, є результатом тривалого історичного становлення принципів та стандартів, які стали нормою сучасного суспільства.

До середини ХХ ст. у міжнародному законодавстві були відсутні норми про права людини у сфері охорони здоров'я та права пацієнта. Необхідність їх закріплення на законодавчому рівні стала очевидною після Другої світової війни (1939 – 1945 рр.). Друга світова війна змусила народи світу по-новому поглянути на суспільні цінності, політичні, соціальні та економічні проблеми. Важкі медико-санітарні наслідки війни надали проблемам охорони здоров'я міжнародну гостроту та значення. Це стало головною причиною переходу «від спорадичних особистих контактів між медиками та науковцями різних країн і перших договорів між службами та закладами охорони здоров'я до широкої

міжнародної співпраці та взаємної допомоги у сфері охорони життя та здоров'я людей» [1, с. 25].

Міжнародні акти, що регулюють забезпечення та захист прав громадян у сфері охорони здоров'я, у тому числі права пацієнтів, стали об'єктом дослідження вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, аналіз окремих міжнародних документів здійснювали В. В. Абоймов, В. В. Глуховский, С. П. Добрянський, Я. Дргонец, Є. П. Жилиєва, В. А. Карташкін, А. М. Коваль, Г. Р. Колоколов, І. М. Парашич, І. Я. Сенюта, С. Г. Стеценко, Л. Н. Тимченко, П. Холленедер та ін.

Метою даної статті є дослідження, компаративний аналіз та систематизація основних міжнародно-правових документів про права пацієнтів.

Історичний процес формування міжнародної концепції прав пацієнтів почався з середини ХХ ст. Важливу роль в утвердженні прав і свобод людини відіграла Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) .12.1948 р. у Парижі. Преамбула цього документу утверджує віру в основні права людини, гідність та цінність людської особи. Загальна декларація вперше закріпила право людини на охорону здоров'я. Зокрема, ст. 25 встановила, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, та право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [6]. Права пацієнта у цьому документі прямо не закріплені. Однак, опосередковано прав пацієнта стосується ст. 3, яка визначає право кожної людини на життя, та ст. 5, де йдеться про заборону тортур та нелюдського поводження [6].

Загальна декларація прав людини поклала початок визнанню на міжнародному рівні таких цінностей як гідність людини, її життя та здоров'я, і таким чином сприяла появі цілого ряду правових документів міжнародного рівня, що конкретизували та розвивали ті чи інші її положення. Так,

04.11.1950 р. була прийнята Європейська конвенція про права та основні свободи громадян, 11.11.1953 р. – Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу, 18.10.1961 р. – Європейська соціальна хартія, 16.04.1964 р. – Європейський кодекс соціального забезпечення, 16.12.1966 р. – Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Ці міжнародні акти, на думку В. В. Глуховського, по праву можна вважати фундаментом, на якому в подальшому почала формуватися концепція прав пацієнтів [2, с. 5].

Причинами формування концепції прав пацієнтів стали суттєві зміни як у галузі охорони здоров'я європейських держав, так і у відношенні до неї споживачів медичних послуг – пацієнтів. Серед конкретних факторів, що сприяли прийняттю міжнародних актів про права пацієнтів Є. П. Жиляєва виділяє наступні: зростання складних медичних втручань, які часто тягнуть за собою не тільки нові блага, а й відомий ризик для здоров'я; надмірна спеціалізація та бюрократія медицини, при якій хвора людина практично перестає існувати для лікаря як цілісна особистість; непомірна та постійно зростаюча дорожнеча медичної допомоги та недостатність асигнувань для її фінансування [5, с. 40]. Крім того, суттєво зросла інформованість населення з питань права та охорони здоров'я. Успіхи в медицині сприяли появі підвищених очікувань та вимог пацієнтів до якості медичної допомоги. Назріла необхідність вчинити наступні реальні кроки для утвердження в галузі охорони здоров'я соціальної справедливості та інших гуманних цінностей.

У зв'язку з цим закономірно зростає значення правової регламентації та захисту прав пацієнтів. Починаючи з другої половини 1970-х рр. прийнято низку міжнародно-правових документів про права пацієнтів. Зокрема, Хартія про права лікарняних пацієнтів, розроблена Комітетом Європейського економічного співтовариства (1979 р.), Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо пацієнтів, як активних учасників свого власного лікування (1980 р.), Загальна декларація ООН, ЮНЕСКО про геном людини та права людини (1997 р.), Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо контролю

за безпекою пацієнтів і попередження небажаних ефектів в галузі охорони здоров'я (2004 р.) та ін.

У Рекомендаціях Парламентської Асамблеї Ради Європи № 779 (1976 р.) щодо прав хворого і помираючого вперше акцентується увага на те, що право на медичну допомогу тісно пов'язане з такими основними правами, як право на гідність та право на недоторканість, здійснення яких у галузі охорони здоров'я породжує певні проблеми у зв'язку з прогресом медичної науки [13]. У Рекомендаціях особлива увага звертається на те, що обов'язком медичних працівників є обслуговування людей, захист їх здоров'я, лікування хвороб та їх наслідків, зменшення страждань, виходячи з поваги до людського життя в цілому та життя кожної окремої людини зокрема. Однак підтримання життя само по собі не є виключною метою надання медичної допомоги. Разом із тим лікарі не мають права навіть в найбільш безнадійних випадках навмисно прискорювати природне настання смерті [13].

Пріоритет інтересів окремої людини над інтересами суспільства та науки проголошує Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину), яка прийнята Радою Європи 04.04.1997 р. в Ов'єдо. Конвенція про права людини та біомедицину є найбільш дієвим на сьогодні міжнародно-правовим актом з проблем медичних досліджень за участю людей [12, с. 421], який відтворює сучасне європейське розуміння етико-правових стандартів щодо захисту прав та гідності особи пацієнта, пов'язаних із впровадженням нових біомедичних технологій [9, с. 60]. Стаття 5 цієї Конвенції встановлює загальне правило щодо інформованої згоди на медичне втручання, відповідно до якого будь-яке втручання у сферу здоров'я може здійснюватися тільки після добровільної та свідомої згоди на нього відповідної особи. Такій особі заздалегідь надається інформація про мету і характер втручання, а також про його наслідки та ризику. Особа у будь-який час може безперешкодно відкликати свою згоду [7].

Значення законодавчого регулювання прав пацієнтів, правових механізмів своєчасного, чіткого та послідовного дотримання цих прав

обумовлюється особливим психофізіологічним станом, залежністю хворої людини від лікаря, якому вона довіряє своє здоров'я. Необхідність особливої правової охорони інтересів пацієнта зафіксована в ряді декларацій та конвенцій, прийнятих міжнародними громадськими організаціями лікарів та пацієнтів. До міжнародних організацій, що безпосередньо покликані розробляти стандарти у сфері охорони здоров'я, насамперед належить Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) та Всесвітня медична асоціація (далі – ВМА), до складу якої увійшли громадські організації лікарів 64 країн світу [11, с. 31].

Ці та інші міжнародні організації прийняли низку документів, присвячених правам пацієнтів, серед них: Алма-Атинська декларація ВООЗ про первинної медико-санітарної допомоги (1978 р.), Люблінська хартія ВООЗ з реформування охорони здоров'я в Європі (1996 р.), Токійська декларація ВМА Основні лікарські принципи стосовно тортур та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження чи покарання у разі затримання та ув'язнення (1975 р.), Лісабонська декларація ВМА стосовно прав пацієнта (1981 р.), Декларація ВМА стосовно ейтаназії (1987 р.), Декларація ВМА про трансплантації людських органів (1987 р.). Ці акти, не носять обов'язкового характеру, однак, мають значний вплив на становлення внутрішнього законодавства у сфері охорони здоров'я [8, с. 7].

Серед документів міжнародних громадських організацій з прав пацієнтів найбільш важливе значення мають Декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі та Європейська хартія прав пацієнтів. Вони, на думку В. В. Глуховського, зробили «значний внесок у розвиток законодавства і реформу системи охорони здоров'я країн Європейського Союзу» [14, с. 6].

Декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі була прийнята Європейською консультативною нарадою Всесвітньої організації охорони здоров'я з прав пацієнтів, що проходила в Амстердамі 28-30 березня 1994 р. (далі – Декларація). У Декларації вперше були

сформульовані принципи прав пацієнтів з метою надання допомоги країнам, що розвивають відповідну політику стосовно прав пацієнтів, в основі якої має бути повага до прав людини і людських цінностей. До системи цих принципів увійшли наступні: повага до людської гідності, самовизначення, фізична та психічна недоторканість та захист, повага до конфіденційності, повага до моральних, культурних та релігійних цінностей, можливість захисту власного здоров'я у тій мірі, в якій це дозволяють існуючі заходи профілактики і лікування хвороби та можливість досягнення найвищого для себе рівня здоров'я [3].

Амстердамська декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта у Європі стала зібранням основних засад, направлених на підтримання і здійснення прав пацієнтів. Цей міжнародний документ фактично завершив оформлення концепції прав пацієнтів, розтлумачив основні юридичні поняття, що стосуються прав пацієнтів. З моменту його прийняття більшість країн Європи спрямували свою політику у визначеному ним напрямку та приступили до цілеспрямованого впровадження принципів прав пацієнтів у власне законодавство [2, с. 8]. Амстердамська декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта і сьогодні становить загальноєвропейську схему дій та загальну стратегію з дотримання прав пацієнтів в Європейському Союзі.

Іншим, не менш важливим джерелом регулювання прав пацієнтів, є Європейська хартія пацієнтів (далі – Хартія), що була прийнята 15.11.2002 р. на нараді провідних національних суспільних організацій з Італії, Німеччини, Бельгії, Португалії, Іспанії, Греції, Ірландії, Данії, Нідерландів, Австрії, Великобританії [14, с. 7]. Ця подія стала частиною руху громадянського суспільства по всій Європі за право пацієнтів відігравати більш активну роль у формуванні медичної політики та процесі надання медичних послуг.

Хартія була створена з метою підвищення ступеня захищеності прав пацієнтів та громадян, а також гармонізації національних систем охорони здоров'я, недивлячись на відмінності в забезпеченні прав пацієнтів у різних країнах Європи.

На сьогоднішній день Європейська хартія прав пацієнтів визначає оптимальний об'єм індивідуальних прав пацієнтів. Серед них: 1) право на профілактичні заходи; 2) право на доступність медичних послуг; 3) право на інформацію, тобто право на отримання будь-якої інформації про свій стан здоров'я, про медичні послуги і способи отримання цих послуг; 4) право на згоду, тобто право на отримання будь-якої інформації, яка дозволить пацієнту активно брати участь у прийнятті рішень щодо свого здоров'я; 5) право на свободу вибору між різними медичними процедурами і закладами (спеціалістами) на основі адекватної інформації; 6) право на приватність і конфіденційність особистої інформації; 7) право на повагу до часу пацієнта; 8) право на дотримання стандартів якості медичної допомоги; 9) право на безпеку; 10) право на інновації; 11) право на попередження по можливості страждань і болю; 12) право на індивідуальний підхід до лікування; 13) право на оскарження; 14) право на компенсацію у випадку заподіяння пацієнту фізичної чи моральної і психологічної шкоди діями медичного закладу [4].

Незважаючи на те, що Європейська хартія прав пацієнтів має рекомендаційний характер, об'єднані в потужну мережу організації з прав пацієнтів в Європі успішно пролобіювали визнання та прийняття прав, проголошених у Хартії, на внутрішніх законодавчих рівнях [10, с. 1-3]. Крім того, цей документ слугує орієнтиром для моніторингу та оцінки систем охорони здоров'я держав Європи. Система охорони здоров'я України також була оцінена з використанням сучасних індикаторів, розроблених на основі Європейської хартії прав пацієнтів, з метою виявлення реально існуючої ситуації забезпечення прав пацієнтів в нашій державі [14].

Прийняття спеціальних міжнародних документів, присвячених правам пацієнтів, стали результатом переконання світової спільноти у необхідності поважати людину як окрему особистість, усвідомлення, що наука біологія та медицина розвиваються прискореними темпами та неналежне використання їх знань може призвести до дій, що загрожуватимуть життю, здоров'ю або гідності людини.

Міжнародно-правові документи з прав пацієнтів слугують основою для захисту права на охорону здоров'я – одного з основних прав людини і громадянина. Закріплення прав пацієнта у міжнародно-правових документах є важливою гарантією визнання світовим співтовариством прав пацієнтів та покладає на держави, у тому числі й Україну, обов'язки виконувати механізми забезпечення та захисту цих прав.

Список літератури:

1. *Братков О. И.* Всеобщее право и здоровье и его реализация в различных странах мира / О. И. Братков, Д. Д. Венедиктов, Е. В. Галахов. – М. : Медицина, 1981. – 278 с.
2. *Глуховский В. В.* Стандарты и механизмы обеспечения прав пациентов в системах здравоохранения / В. В. Глуховский. – Николаев : Дизайн и полиграфия, 2008. – 134 с.
3. Декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта у Європі, ВООЗ; 1994 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://samlib.ru/s/stonogin_s_w/europe.shtml.
4. Європейська хартія прав пацієнтів від 15.11.2002 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://cop.health-rights.org/ru/teaching/51/European-charter-of-patient-s-rights>.
5. *Жиляєва Е. П.* Формы закрепления прав пациентов в законодательстве стран Европы / Е. П. Жиляєва // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2003. – № 6. – С. 40–42.
6. Загальна декларація прав людини, ООН; від 10.12.1948 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
7. Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини, Рада Європи; від 04.04.1997 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_334.
8. *Лавриненко О. О.* Коментар медичного законодавства України. Станом на 01.03.2011 р. / О. О. Лавриненко, О. Г. Рогова, С. А. Панасик та ін. – К. : ВД «Професіонал», 2011. – 360 с.
9. *Миронова Г.* Право пацієнта на вибір методів лікування: «білі плями» українського законодавства / Г. Миронова // Право України. – 2009. – № 3. – С. 59–64.
10. Охорона здоров'я та права людини: ресурс. довід. : пер. з англ. / Ін-т відкритого суп-ва, Міжнар. навч. центр «Еквітас» ; за ред. Д. Коен [та ін.] ; за наук. ред. (укр. версія) І. Сенюта ; передм. А. Найера. – 5-те вид., допов. – Львів : Медицина і право, 2011. – 506 с.
11. *Сенюта І. Я.* Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні : сб. науч. тр. / І. Я. Сенюта ; АПрН України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Львів : ПАІС, 2007. – 223 с.
12. *Стеценко С. Г.* Медичне право України : підруч. для студентів вузів / С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко, І. Я. Сенюта. – К. : Правова єдність, 2008. – 507 с.
13. Рекомендації щодо прав хворого і помираючого, Парламентська Асамблея Ради Європи № 779 (1976 р.) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta76/EREC779.htm#1>.
14. Україна крізь призму Європейської хартії прав пацієнтів: результати виконання в Україні другого етапу європейських досліджень на відповідність стандартам ЄС з прав пацієнтів / [В. В. Глуховський та ін.] ; Європ. прогр. Міжнар. фонду Відродж. «Розвиток співпраці аналітичних центрів України та країн Західної Європи». – К. : Дизайн і поліграфія, 2012. – 158 с.

Козаченко Ю. А. Компаративный анализ источников международно-правового регулирования прав пациента.

В статье представлены результаты исследования международно-правовых актов, регламентирующих права граждан в области охраны здоровья, а именно права пациентов. Статья содержит анализ Всеобщей декларации прав человека (1948), Декларации о политике в области обеспечения прав пациента в Европе (1994), Европейской Хартии прав пациентов (2002) и других международно-правовых источников международно-правового регулирования прав пациента.

Ключевые слова: права пациентов, правовое обеспечение, международно-правовые акты, международные общественные организации.

Kozachenko Y. A. Comparative analysis acts of international legal regulation of patient's rights.

In the article, there have been presented the results of the research of the international legal acts regulating citizens' rights in the sphere of health protection, namely patients' rights. The article contains analysis of General Declaration of Human Rights (1948), Declaration on Policy in the Field of Patient Rights Securing in Europe (1994), European Charter of Patients' Rights (2002) and others acts of international legal regulation of patient's rights.

Key words: patients' rights, legal basics, international legal acts, international public organizations.